

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ ЗАСОБАМИ РИТОРИКИ**

Анотація: В статті піднімаються питання комунікативної компетентності сучасного фахівця, розглядаються її складові; розкривається потенціал навчальної дисципліни «Риторика» у формуванні комунікативної компетентності, а також авторське бачення особливостей її викладання у вищій школі.

Ключові слова: комунікативна культура, комунікативна компетентність, риторика, риторична освіта.

Аннотация: В статье раскрываются вопросы коммуникативной компетентности современного специалиста и ее составляющие; определяется потенциал учебной дисциплины «Риторика» в процессе формирования коммуникативной компетентности, а также авторское видение особенностей ее преподавания в высшей школе.

Ключевые слова: коммуникативная культура, коммуникативная компетентность, риторика, риторическое образование.

Annotation: The matter of modern specialist communicative competence has been brought up in the article, its constituents have been examined, potential of "Rhetoric" as training discipline has been considered in the field of communicative competence, as well as author's vision of its teaching peculiarities at higher school.

Key-words: communicative culture, communicative competence, rhetoric, rhetorical education.

Однією з найбільш відомих моделей постіндустріального суспільства є інформаційне суспільство. Основним фактором соціальної стратифікації в такому суспільстві стає освіта і професіоналізм, а головним конфліктом в системі виробничих відносин – конфлікт між знанням і некомпетентністю.

Ускладнення суспільного життя, посилення його динаміки в індустріально розвинутих країнах, трансформація старих соціальних спільнот у нові в країнах з перехідною економікою обумовлюють підвищення ролі особистості в суспільстві та його культурі. В цих умовах розширюються види комунікативної взаємодії, що дозволяє комунікативній компетентності проявлятися в різних якостях (компетентність педагога, менеджера, юриста, управлінця, рекламіста тощо).

Питання формування комунікативної культури особистості завжди були в центрі уваги педагогіки і досліджувалися в багатьох аспектах. В цілому формування комунікативної культури (компетентності) спеціаліста в різних сферах діяльності передбачає різнобічність, системність знань гуманітарного та природничо-наукового циклів. Серед вітчизняних науковців, які висвітлюють у своїх працях загальнотеоретичні підходи до вивчення проблем комунікативної компетентності, слід назвати таких, як Н.М.Ануфрієва, Н.Ф.Босак, Т.О.Вольфовська, Г.О.Михайловська, О.Тюптя.

Серед об'єктивних вимог, які висуває сучасна соціальна система, увагу пригортає високий рівень професіоналізму. Це стало поштовхом до проведення спеціальних наукових досліджень в рамках підготовки спеціалістів різних галузей практики, спрямованих на аналіз структури комунікативної компетентності особистості, формування і розвиток комунікативних задатків та навичок особистості різними засобами (Н.Р.Барбанова, І.Д.Бех, О. І.Блошенко, Н.Р.Вітюк, Т.І.Гончар, С.В.Капітанець, Т.Л.Кобзар, В.А.Кручек, Є.Медведева, Г.С.Онуфрієнко, С.Д.Поплавська, П.П.Скляр, І.О.Татарина, І.І.Тимченко та ін.).

В загальному вимірі комунікативну компетентність спеціаліста можна охарактеризувати як певний рівень сформованої особистості і професійного досвіду взаємодії з оточуючими, який потрібний індивіду, щоб в рамках своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати в професійному середовищі і у суспільстві. [5, С. 58] З цього визначення є очевидним, що комунікативна компетентність залежить від рис самої особистості, від змін, які відбуваються у суспільстві, та від того, яким чином особистість здатна реагувати на ці зміни.

Російський вчений М.А.Василик вбачає в комунікативній компетентності спеціаліста складний комплекс комунікативних знань та навичок, а саме:

- знання норм і правил спілкування (ділового, повсякденного та ін.);
- високий рівень мовленнєвого розвитку, який дозволяє особистості швидко і адекватно передавати і сприймати інформацію;
- розуміння невербальної мови спілкування;
- уміння вступати у контакт з людьми, які мають різні соціально-демографічні, соціо культурні та статусні характеристики;
- вміння вести себе адекватно ситуації і вміння спрямовувати при цьому свої зусилля на досягнення комунікативної мети;
- здатність об'єктивно оцінювати співрозмовника і впливати на нього;
- здатність викликати позитивне сприйняття власної особистості з боку об'єкту комунікативного впливу.

Як бачимо, перераховані вище компоненти комунікативної компетентності, торкаються певного стану свідомості людини і її поведінки. Підвищуючи культуру мислення, культуру мовлення та культуру поведінки і спілкування, спеціаліст удосконалює свою комунікативну компетентність.

Серед різних видів професійно орієнтованої комунікації особливу увагу пригортає публічна комунікація. Останнім часом з'явилося інше поняття «риторична комунікація» (Г.Сагач). Постає питання: чи тотожні вони, і як риторика пов'язана з процесом формування комунікативної компетентності?

Як відомо, термін „комунікація” у науковий обіг був введений на початку ХХ ст., а проблеми комунікації розглядалися виключно як проблеми людського спілкування. Суттєвий внесок у розвиток комунікативної теорії і практики зробила антична риторика (Горгій, Корака, Сократ, Платон, Арістотель, Цицерон, Квінтіліан), яка в часи Стародавньої Греції трактувалася як „мистецтво переконувати”, а в Стародавньому Римі як „мистецтво говорити добре”.

На етапі ранньої античності слово (засіб комунікації) було носієм переконання, вірування, навіювання, незважаючи на істинність або оманливість (Горгій). Риторика як мистецтво переконання для стародавніх греків відігравала велике значення у всіх сферах життєдіяльності людини. Арістотель, як і його вчитель Платон, був переконаний, що пошук істини, формування знань - це задача філософії, а риторика шукає відповідні засоби і методи ефективного переконання.

Про важливість риторики в системі освіти говорив відомий античний ритор Квінтіліан. Його педагогічний принцип «оратор > вчитель > учень > оратор» і сьогодні вельми актуальний для педагогічного процесу. Виховання ораторських навичок розцінювалося Горгієм як вершина всього комплексу освітньої підготовки для будь-якої сфери діяльності людини, адже сформована риторична культура - це гарант успіху в обраній сфері діяльності.

Для формування комунікативної компетентності важливим є питання розуміння сутності комунікаційного процесу, адже саме він забезпечує передачу інформації від суб'єкту до об'єкту по різних каналах за допомогою різних комунікаційних засобів. Серед багатого розмаїття моделей комунікації, які представлені в нау-

ковій і навчальній літературі слід згадати, що першою була модель, створена в рамках риторики, - модель Арістотеля. В трактаті „Риторика” Арістотель зазначив, що „промова складається з трьох елементів: із самого оратора, з предмета, про який він говорить, та з особи, до якої він звертається (я маю на увазі слухача)”. [7, С.210] Виділяючи три основні елементи комунікації: оратор > промова > слухач, автор підкреслює важливість зворотного зв'язку і обстановки спілкування, які впливають на характер комунікативної дії. В усіх подальших моделях комунікації елементи моделі Арістотеля повторюються, хоча з деякими змінами, але практично вона залишається незмінною майже до ХХ ст.

Таким чином, теорія і практика античної риторики підтверджує важливість риторичної освіти, яка однозначно сприяє формуванню комунікативної компетентності особистості. Теоретичний зачин, створений античними мислителями-ораторами, став основою, на якій будувалися подальші дослідження в галузі комунікації.

Вітчизняна риторична освіта має також своє історичні корені. Дослідник історії освіти в Україні Степан Сірополко писав, що «Риторика була ... улюбленим предметом учнів, бо вона подавала різні готові зразки високомовних речень, порівнянь, сентенцій, прикладів з історії і т. ін. Користуючись тим матеріалом, ритор міг без великих зусиль скласти промову на будь-яку визначену тему». [9, С.149]

З демократизацією суспільного життя і гуманізацією освітньої системи в Україні посилюється інтерес до призабутої за радянських часів класичної науки - риторики. У вищих навчальних закладах поступово вводиться курс риторики, трапляються поодинокі випадки викладання „Риторики” („Ораторського мистецтва”, „Основ красномовства”) у старших класах гімназій, ліцеїв, середніх шкіл. Проведене опитування студентів спеціальностей «Правознавство», «Документознавство та інформаційна діяльність», «Реклама та зв'язки з громадськістю» (Київський національний університет культури і мистецтв) показує, що близько 10% респондентів якимсь чином займалися ораторством під час навчання у школі, решта відчуває значні труднощі під час публічних виступів на семінарських заняттях, студентських конференціях, адже відсутність знань і практичного досвіду - це реальні причини невпевненості і великої кількості комунікативних помилок. Тому не випадково на питання: „Що ви очікуєте від занять риторикою?” - студенти дали такі відповіді: „виступати впевнено перед великою аудиторією”, „не соромитися аудиторії”, „грамотно говорити, красномовно висловлювати перед аудиторією свої думки” тощо.

Як відомо, одним із типів спрямованості особистості є спрямованість на взаємодію. Це означає, що людина прагне до співпраці, бажає підтримувати з колегами добрі стосунки, разом вирішувати різні виробничі проблеми, тобто працювати в колективі. Звісно, особистість, яка має високий рівень сформованості комунікативної компетентності, має значно більше шансів на отримання авторитету серед своїх колег в колективі.

Комунікативна компетентність виступає частиною комунікативної культури особистості, формуванню якої значну увагу приділяють керівники підприємств різних напрямів виробничої та невиробничої сфери. Так, школи бізнесу США, Західної Європи, Японії спрямовують значні кошти на підготовку, перепідготовку своїх ділових кадрів. Навчальні програми подібних шкіл спрямовані на розкриття потенціалу ділової комунікації працівників фірми.

В контексті вище вказаного хотілося б пригадати і досвід України, на жаль не такий багатий. Так, Міжнародна благодійна організація «Український освітній центр реформ», який здійснює свою діяльність за грантом від Агентства США з міжнародного розвитку, практикується у проведенні освітніх програм. Пропонується

різний спектр освітніх послуг. Особливу увагу пригортають PR-тренінги, в структурі яких значне місце відводиться питанням, базою для яких є риторичні знання: технології публічних виступів, проблеми професійної репрезентації тощо. Однак неможна свідчити, що подібний приклад є типовим і носить масових характер у вітчизняній практиці. Хоча створення спеціальних риторичних шкіл (або авторських шкіл риторичної освіти) має своє перспективи в освітньому просторі України.

Сучасна людина, яка виявляє високий рівень комунікативної компетентності, має знати різні жанри публічного спілкування, які функціонують в різних сферах ділової активності. В науковій літературі жанри публічної комунікації (риторичні жанри) прийнято вважати вторинними по відношенню до жанрів побутової сфери. Цим жанрам потрібно вчитися, вони передбачають наявність у особистості усвідомлених вмінь і навичок у мовленнєвому оформленні висловлювань відповідно до комунікативної ситуації. Риторика, як навчальна дисципліна, передбачає ряд практичних занять, які спрямовані на оволодіння студентами риторичних жанрів.

Практичні заняття з «Риторики» розкривають студентам всі «секрети» написання текстів промов через вивчення основних її законів. Однак, цілком логічним для даної навчальної дисципліни є проведення після лекційної частини спочатку практичних занять, пов'язаних з риторичним аналізом друкованих текстів публічних промов

видатних діячів. Через знайомство з найкращими зразками промов в процесі здійснен-

ня риторичного аналізу студенти удосконалюють вміння логічно мислити і закріплюють теоретичні знання, отримані при оволодінні лекційним матеріалом.

Важливим аспектом при опануванні ораторською майстерністю є формування вміння виступати публічно, «не читаючи з листа», вільно володіти матеріалом (окрім жанрів промов, які не дозволяють імпровізації). Практика показує, що спостерігають. Особливий інтерес у студентів викликають практичні завдання по розробці і проведенню полілогічних форм, які створюють умови для прояву високого рівня їхньої активності, вчать ґрунтовно аргументувати свою думку, формують психологічну готовність до ведення суперечки.

Риторика має для особистості свій виховний і розвиваючий потенціал, оскільки це «наука про мисленнєву-мовленнєву діяльність, спрямовану на переконання, вплив, на досягнення цілей у процесі мовної комунікації, а також виробляє у студентів уміння і навички аналізувати та продукувати тексти різного типу відповідно до мети, призначення й умов спілкування в процесі їхньої майбутньої роботи». [2, С.4]

На ефективність вивчення «Риторики» в системі підготовки фахівців вищої школи суттєво впливає місце дисципліни в структурно-логічній схемі типового навчального плану. Так, специфіка вимагає того, щоб ця дисципліна вивчалася після «Філософії», оскільки при розгляді теоретико-методологічних та історичних аспектів курсу студенти вже мають володіти знаннями філософського циклу. Цей момент не завжди враховується розробниками освітніх стандартів.

Комунікативно компетентних фахівців потребують сьогодні різні галузі виробничої та невиробничої сфери. Вивчення риторики має свій потужний потенціал у вирішенні цього завдання, і тому інтенсивне запровадження її на всіх освітніх рівнях, безперечно, назріло. Історичний досвід нашої країни, інших, доводить те, що рівень розвитку риторики у суспільстві свідчить про ступінь розвитку його демократії. Як казав римський оратор Цицерон «поетами народжуються, риториками стають».

Отже, риторична освіта в Україні - проблема, яка потребує чільної уваги і з боку чиновників-управлінців, які затверджують переліки рекомендованих навчальних дисциплін для вищої школи; і розробників стандартів; а також викладачів, які опікуються ефективністю методики викладання «Риторики».

Література

1. Вітюк Н.Р. Психологічні особливості формування комунікативних здібностей у майбутніх вчителів: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. - Рівне, 2002. - 20 с.
2. Мацько Л. І. Риторика: навч. посібник /Л. І. Мацько, О. М. Мацько - К.: Вища шк., 2003.
3. Медведева Є. Формування комунікативної культури бібліотечних працівників / Є. Медведева // Бібл. вісн. - 2002. - N 6. - С. 52-55.
4. Онуфрієнко Г. С. Проблеми формування культури професійно-службового вербального спілкування в системі сучасної вищої школи / Г. С. Онуфрієнко // Сучасні проблеми підготовки інженерних кадрів: 36. наук. пр. наук.-метод. конф. 28-30 жовт. 1997 р. - Запоріжжя, 1997. - С.33-35.
5. Основы теории коммуникации: Учебник/ Под ред. проф. М.А.Василика. - М.: Гардарики, 2006.
6. Ромашевский Ю. «...плюс риторизация всего образования» /Ю. Ромашевский//Зеркало недели. - 2009. - N° 2 - 3. - С. 17.
7. Сагач Г. М. Золотослі: навч. посів, з риторики для серед, і вищ. навч. закладів України /Г.М. Сагач. - К.: Школяр, 1998. - 4.1. - 1998.
8. Сагач Г. Філософсько-дидактичні проблеми сучасної риторики: інноваційні аспекти / Г. Сагач // Економіка освіти: 36. наук. пр. Н.-д. центру «Економіка вищої освіти» НДІ Вищої освіти АПН України. - Тернопіль, 2001. - Т.1. - С. 272-274.
9. Сіропопко С. Історія освіти в Україні/ С. Сіропопко. - К.: 2001.
- Ю.Тимченко І. І. Формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 /Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. -Х., 2001. - 20 с.

УДК 658.336:656.7.071:37.015.3(045)

І.В. БОРЕЦЬ

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ В АВІАЦІЙНОМУ ВНЗ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ

Анотація: Стаття присвячена розгляду окремих психолого-педагогічних аспектів формування управлінської компетентності майбутніх фахівців з транспортних систем.

Ключові слова: ВНЗ, гуманізація, компетентність, професійна компетентність, управлінська компетентність, фахівці з транспортних систем, управлінська діяльність.

Аннотация: Статья посвящена рассмотрению отдельных психолого-педагогических аспектов формирования управленческой компетентности будущих специалистов транспортных систем

Ключевые слова: ВУЗ, гуманизация, компетентность, профессиональная компетентность, управленческая компетентность, специалисты по транспортным системам, управленческая деятельность.

Annotation: The article is devoted to considering specific psychological and pedagogical aspects of formation of management competence of future specialists of transport systems.

Keywords: Institute of higher, humanizing, competence, professional competence, management competence, specialists of transport systems, management activity.

Постановка проблеми. Глобалізація світової економіки, її загальна інформатизація, використання високих технологій кардинально змінили зміст професійної діяльності майбутніх фахівців взагалі і з транспортних технологій зокрема, її відповідності реаліям сьогодення.

Особливого значення набуває проблема зміни технократичного стилю мислення, яке характеризується алгоритмічністю, односторонністю та універсальністю